

Nomadic Theatre

staging
movement and
mobility in
contemporary
performance

Liesbeth
Groot
Nibbelink

SUMMARY

Over the last decade, there seems to be an increase of performances that attempt to (physically) mobilise the spectator and rethink the conditions of the stage. Spectators are engaged in promenade performances or walking theatre, or they traverse the city by bike; they are driven around in wheelchairs, cars, by motorbikes or in mini-vans, or drift across labyrinthine performance installations. Alongside the mobility of the spectator, these performances play with the displacements of performers and with mobile theatre spaces. Performers forsake the usual centre-stage position and turn into guides, tour operators, or voices on an audiotape. Theatre spaces are produced in the appointment of temporary and changing coordinates; contrary to the usual conflation with a theatre building, they emerge in and as the *process* of performance, and as temporary *situations*. This study investigates how ambulatory performances and performative installations stage such movements and in turn mobilise the stage. That which initially appears as just physical movement in the theatre, on closer inspection involves theoretical movement as well, as the fluid and flexible relations between performers, spectators and spaces mobilise thinking about how movement and mobility effect and implicate the theatre. This leads to enquiring into why some theatre practitioners prefer these mobile forms of theatre making, how these forms address and position the spectators in performance, how mobility is staged and effects the stage, and subsequently, how such movements best can be described.

These physical and theoretical movements are examined through a specific and newly invented concept: *nomadic theatre*. Nomadic theatre is employed as an analytical and mobile concept, and involves the encounter of the nomadic, mainly as it has been theorised by Gilles Deleuze, partly in close collaboration with Félix Guattari, and the theatre; a theatre that manifests itself as movement and thinks performance through mobility. This study explores the potential of nomadic theatre, by putting the concept to work in a milieu of European theatre performances, Deleuze's and Guattari's nomadology, and related insights derived from various disciplines in the humanities: media theory, urban theory, cartography, architecture, and game theory. Instead of primarily aligning the nomadic with physical movement or the absence of boundaries, the nomadic is understood as a particular mode or attitude that concerns the disturbance or undoing of territories. Deleuze and Guattari describe these disturbances in terms of deterritorialisation and reterritorialisation. Deterritorialisation concerns the (temporary) occupation, displacement or destabilisation of territories. It engages acts that capture, change or escape the codes and laws of organised systems and render territory into a state of continuous variation. Reterritorialisation denotes the new assemblages and spatial reconfigurations that emanate from these acts – without reaching a (new) state of fixity – and pertains to the distribution or transportation of parts or elements of a system onto other systems.

Drawing both on Deleuze and Guattari's approach to philosophical concepts, as well as on Mieke Bal's use of concepts in cultural analysis (*Travelling Concepts in the Humanities* 2002), this study employs the method of 'thinking through practices' which treats performances as theoretical objects and performance analysis as the creation of *affirmative assemblages*. The concept of nomadic theatre firstly is put to use to investigate what kind of territories are in play, in ambulatory performance and performative installations, and which patterns of de- and reterritorialisation do emerge. Secondly, the concept is employed to describe how these processes are staged, that is, how acts of de- and reterritorialisation are organised or composed, how they position or address the spectator, and what emergent dramaturgies arise from these open-ended processes. Throughout, this study enquires into what the concept of nomadic theatre is able to do, with regard to theorising contemporary performance. This study demonstrates that not only theatre materialises differently as a consequence of the encounter with the nomadic; similarly the nomadic is contaminated by the theatre, which manifests itself notably in the emphasis on embodied, situated and local operations.

In the introduction chapter, a first inventory is provided of the many ways mobile performances deterritorialise the stage and how this might reveal a nomadic attitude. Many of the cases discussed in these study use mobile technology for navigating the spectator through urban spaces, and/or they engage a single performer and a single spectator in a one-to-one encounter. Such strategies disrupt the conventional territories in the theatre and alter the spatiotemporal dimensions of theatre spaces. These changing dynamics in performance are connected to larger societal phenomena such as the increased complexity of mobility systems and the impact of digital and participatory culture, also leading to a re-evaluation of place, situated knowledge and embodied experience. This study connects with the discourse on intermediality in performance and postdramatic theatre, but is in particular positioned within a spatial turn in performance and demonstrates a "spatialized consciousness (Fuchs/Chaudhuri, *Land/Scape/Theater* 2002, 4). This spatial perspective accounts for the many references to French critical theory stemming from the 1970s, which reveals a strong preference for simultaneity, heterogeneity, dispersion, distribution and openness, seen as the distinct qualities of space. These qualities as well characterise contemporary urban theories, cartographic practices or performative architecture, theoretical climates that encounter each other as the concept of nomadic theatre passes through them. The concept of nomadic theatre ultimately instigates new alliances, and exposes cultural domains, spatial theories and design practices as connected and webbed in many ways.

The subsequent chapters are envisioned as laboratories: experimental set-ups for the exploration and the assessment of the potential of nomadic theatre. They are kaleidoscopically arranged: in each chapter, the performer-spectator-space constellation is 'shuffled' differently, which provides a new angle on the dynamics of this constellation and its

myriad configurations. Every chapter discusses a different territory or spatial register, and another staging strategy, which also activates different components within the concept of nomadic theatre, and creates a different milieu of references.

Chapter 1 teams up with Dries Verhoeven's *No Man's Land* (2008-2014), and focuses on the most characteristic territory within the theatre, which is the *stage*. The chapter describes how Dutch director and scenographer Dries Verhoeven uses the *encounter* as a way of staging mobile performers and spectators, how this encounter destabilises spatial conventions and deterritorialises the stage. As a consequence, the positions of performers, spectators and spaces reterritorialise on each other, which results in observing performers, staged spectators, and smooth spaces. These observations provide a stepping stone for a continued encounter with Deleuze's nomadism, including critical inquiries into the concept and his anti-representational thought.

Chapter 2 explores how the staging strategy of *displacement* distributes the stage across a number of domains: *theatre space*, *urban space*, and the domain of global economy. With *Call Cutta* (2005) by the German performance collective Rimini Protokoll paving the way, nomadism in the theatre surfaces as a series of local operations, which produce the theatre space while one moves through it. These local operations are connected to Henri Lefebvre's notion of *lived space*, a concept which makes room for the rhythms of everyday life and that refers to spaces that (become) matter as they are used, practiced and experienced. Through Lefebvre and related studies, the concept of nomadic theatre takes some distance from Deleuze's anti-representational image of thought, to account for the fact that theatre always deals with representation.

In the third chapter, a second performance by Dries Verhoeven is discussed, *Trail Tracking* (2005). This ambulatory performance plots a route through an abandoned railway station, and here the focus is on the materiality of *navigational space*, and on spectatorship as both an embodied and embedded practice. Performers and spectators are engaged in the performance of *cartography*, and the discussion foregrounds the performativity of map-making by focusing on the co-creative relationship between maps and users. *Trail Tracking's* cartographic layers display the interconnectedness of space, place, movement and subjectivity. A short discussion of the (feminist) concept of politics of location is deployed to argue how the encounter of theatre and nomadism invites an understanding of the nomadic as a situated practice, an ongoing assessment and articulation of one's relationship to place.

The first three chapters all question the theatre as a domain of *opsis* and make room for other modalities of spectatorship, that is, the materiality of embodied, sensory and lived relations. This is explicitly addressed in the fourth chapter, where *The Smile Off Your Face* (2003-present) by the Belgian company Ontroerend Goed is the primary theoretical object. The chapter investigates *spaces of proximity*, by foregrounding the multiple senses through which spectators engage with performance. This chapter introduces the *diagram* as a staging strategy that on the one hand invites spectators into a fundamen-

tally open process, while at the same time the composition of this process provides the conditions for spectators' mode of engagement. Deleuze's approach to architectural diagrams – connected to Foucault's Panopticism and the folds of the Baroque House – serves as a piloting device for the chapter, in order to explore the tonalities of sensation within spectatorship, but also to expose the territorial forces at work in these experimental processes.

Chapter 5 studies processes that deal with building performance and are inspired by play. Whereas the other chapters are "experimentations in contact with the real" – Deleuze's qualification of cartography – this chapter experiments with fictionality, in relation to *The Ruby Town Oracle* (2007-2008), produced by the Danish collective Signa. This nine days non-stop event addresses the boundaries between play and reality, and between dramatic and postdramatic theatre. The stage here takes the form of a *rhizomatic game board*, organised through narrative architecture (Jenkins), architectural diagrams (Tschumi, Hejduk) and procedural rhetoric (Bogost). The chapter introduces the concept of *architextures*, understood as an intertwined web of architecture and textures that maps interconnected spaces, spatial perspectives, and affective modulations. The chapter ends by playing at the limits, and explores how both rules and boundaries – characteristic of both play and architecture – as well as the excess of those limits form the backbone of this performance, and of the concept of nomadic theatre.

The epilogue charts some patterns of de- and reterritorialisation that emanate from the resonances between chapters, taking the idea of distributed performance as a lead. Distributed performance firstly is aligned with the asymmetry of contagious movements, through which theatre nests within and is contaminated by neoliberal capitalism, but also escapes the grid of capital. The idea of distribution then is deployed to reflect on interdisciplinary research. Thirdly this epilogue discusses the value of the concept of nomadic theatre for analysing contemporary performance. Nomadic theatre distributes performance over a range of theoretical disciplines, and renders visible how theory itself becomes the subject of performance. As an analytical tool, nomadic theatre exposes contemporary performance practices as deeply engaged with local, situated and embodied operations, and continuously questions our relationship with the places and spaces through which we move and that we create through movement.

SAMENVATTING

In de afgelopen tien à vijftien jaar zijn er opvallend veel theatervoorstellingen te zien geweest waarbij de toeschouwers het rode pluche van de schouwburg vaarwel zeggen of hun vaste stek op de tribune verlaten. De voorstelling heeft bijvoorbeeld het karakter van een wandeltocht, toeschouwers fietsen door de stad of bevinden zich in rolstoelen of auto's; ze zitten achterop een brommer of dwalen door labyrintische installaties. Ook de performers nemen andere dan gebruikelijke posities in, en de ruimte waarin dit soort theater plaatsvindt is in toenemende mate een beweeglijke en vloeibare ruimte. Performers staan niet langer in het centrum van de belangstelling, op een toneel, maar functioneren als gids of reisleader, of ze zijn als stem hoorbaar via mobiele telefoons. De theaterruimte valt niet samen met een gebouw, een loods of een duidelijk afgebakend gebied, maar wordt vastgesteld op basis van tijdelijke en veranderlijke coördinaten. Het is een ruimte die ontstaat in het *proces*, wat maakt dat 'het toneel' haar vaste contouren verliest, en de scène of het speelvlak plaatsmaakt voor de *situatie*.

In dit proefschrift onderzoek ik hoe mobiele voorstellingen en performatieve installaties zijn georganiseerd, hoe beweging en mobiliteit worden geënceneerd, en hoe dit de notie van het toneel of de *stage* in beweging brengt. Ik richt me niet alleen op fysieke, letterlijke bewegingen maar ook op theoretische verplaatsingen. In dit proefschrift stel ik namelijk dat er flexibele relaties tussen performers, toeschouwers en ruimtes ontstaan, en dat dit ook het denken over mobiliteit in het theater in beweging zet. Ik ga na hoe toeschouwers in deze beweeglijke situaties gepositioneerd en geadresseerd worden, hoe mobiliteit wordt geënceneerd en op haar beurt de encenering beïnvloedt, en ik stel de vraag hoe dit soort bewegingen beschreven kunnen worden.

Deze fysieke en theoretische verplaatsingen worden bestudeerd met behulp van een specifiek, nieuw samengesteld concept: *nomadisch theater*. Nomadisch theater beschrijft geen genre, maar wordt ingezet als een analytisch en beweeglijk concept. Met dit concept enceneer ik een ontmoeting tussen (mobiel) theater en de notie van het nomadische, waarbij ik me wat betreft dat laatste voornamelijk richt op het werk van de Franse filosofen Gilles Deleuze en Félix Guattari. In dit proefschrift tast ik de mogelijkheden van dit concept af, door het concept 'aan het werk' te zetten en in verband te brengen met een reeks zeer verschillende domeinen: de Europese theaterpraktijk, de nomadologie van Deleuze en Guattari, en gerelateerde inzichten uit verschillende wetenschapsdisciplines zoals mediatheorie, 'urban theory', cartografie, architectuur- en speltheorie.

Het nomadische verwijst niet zonder meer naar beweging of naar het ontbreken van grenzen, maar wordt steeds nauw in verband gebracht met de notie van territorium, en in het bijzonder met het verstoren van dat territorium. Deleuze en Guattari beschrijven deze verstoring met behulp van de termen deterritorialisatie en reterritorialisatie. Deterritori-

alisatie impliceert de opheffing of de ontbinding van een territorium, bijvoorbeeld door het (tijdelijk) te bezetten, te verplaatsen of anderszins te destabiliseren. Reterritorialisatie beschrijft de nieuwe samenstellingen en (ruimtelijke) configuraties die ontstaan in het proces van deterritorialisatie. Het gaat hier niet om het bereiken van een nieuwe 'staat van zijn', maar om het distribueren of transporteren van systeemelementen naar andere systemen of territoria. Beide processen maken het territorium tot iets dat continu aan verandering onderhevig is. Ik zet deze begrippen in bij de analyse van een aantal voorstellingen. Daarnaast gebruik ik ze om te reflecteren op de relatie tussen theorie en praktijk. Ik beschouw de voorstellingen die ik bespreek als theoretische objecten, die zelf uitspraken doen over de relatie tussen beweging, mobiliteit en het theater. Daarnaast stel ik dat het schrijven over deze praktijken uitnodigt om *affirmatieve assemblages* te maken. Hierbij gaat de schrijver/onderzoeker actief de dialoog aan met het (kunst)werk; in het schrijven over het werk brengt hij/zij verbindingen tussen theorie en praktijk tot stand.

Met betrekking tot die analyse wordt het concept 'nomadisch theater' ten eerste ingezet om de vraag te stellen welke territoria eigenlijk in het geding zijn, in mobiele performances en installaties, en welke patronen van de- en reterritorialisatie we op basis daarvan kunnen onderscheiden. Ten tweede wordt het concept aangewend om ensceneringsstrategieën te beschrijven. Ik ga na hoe die processen van de- en reterritorialisatie worden georganiseerd en gecomponeerd, hoe hierin de toeschouwer wordt benaderd en aangesproken, en hoe deze situaties begrepen kunnen worden in termen van een zich in het proces ontvouwende dramaturgie. Daarnaast stel ik de vraag wat je nu met zo'n concept kunt doen, wat betreft theorievorming over theater, en wat er nu eigenlijk ontstaat in die georganiseerde ontmoeting tussen het nomadische en het theater. In dit proefschrift beargumenteer ik dat dit concept de gelegenheid biedt om op een genuanceerde manier aan te tonen dat theater zich op een andere dan gebruikelijke, meer beweeglijke manier manifesteert, en dat anderzijds het nomadische op haar beurt wordt 'besmet' door het theater, wat gestalte krijgt in de aandacht voor belichaamde, gesitueerde en lokale praktijken.

Dit proefschrift is als volgt opgebouwd. In de introductie wordt een eerste inventaris gegeven van de vele manieren waarop mobiele performances de notie van het toneel of de *stage* verstoren, en hoe daarin een nomadische attitude zichtbaar wordt. Voorstellingen maken bijvoorbeeld gebruik van mobiele technologie om een toeschouwer door de stad of andersoortige ruimtes te navigeren, of ze werken met een 1-op-1 format waarbij er één performer en één toeschouwer aanwezig is. Dit soort strategieën verstoren de traditionele territoria in het theater, waarbij performer en publiek doorgaans gescheiden zijn. Ook veranderen ze de temporele en ruimtelijke eigenschappen van de theaterruimte. Deze dynamiek wordt vervolgens in verband gebracht met meer grootschalige maatschappelijke verschijnselen zoals de complexiteit van hedendaagse mobiliteit, de alomtegenwoordigheid van mobiele, digitale technologie en de opkomst van een participatiecultuur. In het debat rond deze verschijnselen valt op dat er in toenemende mate

aandacht is voor de relatie tussen mobiliteit en gesitueerdheid, voor lokale omstandigheden en geleefde ruimte. Dit proefschrift sluit aan bij deze ‘placial turn’ (McAuley 2006) of ‘spatial turn’ (Soja 1996; Fuchs/Chaudhuri 2002), wat de focus op ruimte en ruimtelijke kwaliteiten zoals gelijktijdigheid, heterogeniteit, verspreiding en distributie verklaart. Vanuit dit ruimtelijk perspectief doorkruist het concept nomadisch theater verschillende terreinen en gaat het allianties aan met bijvoorbeeld hedendaagse urbane theorieën, cartografische praktijken en performatieve architectuur. Zo wil ik laten zien dat culturele domeinen, ruimtelijke theorie en ontwerppraktijken op veel verschillende manieren met elkaar verweven zijn.

De hoofdstukken daarna zijn opgezet als laboratoria, waarin de mogelijkheden van het concept nomadisch theater worden geëxploreerd en getoetst. Ze zijn op een caleidoscopische manier geordend. In elk hoofdstuk wordt de drievoudige constellatie performer-toeschouwer-ruimte op een andere manier gerangschikt, waardoor er een nieuw perspectief op de dynamiek van deze constellatie ontstaat. Elk hoofdstuk bespreekt een ander territorium of ruimtelijk domein en een specifieke ensceneringsstrategie, waardoor steeds andere componenten van het concept nomadisch theater worden geactiveerd, en een ander theoretisch klimaat ontstaat.

In hoofdstuk 1 vormt de voorstelling *Niemandslan*d (2008-2014) van Dries Verhoeven het vertrekpunt voor een onderzoek naar wellicht het meest karakteristieke territorium in het theater: het toneel (de *stage*). Ik vat deze voorstelling op als een geënceneerde *ontmoeting* en ik ga na hoe regisseur en scenograaf Verhoeven de ontmoeting inzet als een manier om toeschouwers en performers te mobiliseren. De verstoring van ruimtelijke conventies en traditionele posities leidt tot observerende performers, fluide ruimtes en geregisseerde toeschouwers die zich plotseling ook ‘op het toneel’ bevinden. Deze observaties vormen vervolgens een springplank voor een nadere kennismaking met Deleuzes nomadologie, waarbij ik onder meer inga op kritiek op zijn benadering, en op zijn verzet ten aanzien van het begrip ‘representatie’.

In hoofdstuk 2 beschrijf ik hoe de strategie van de *verplaatsing* leidt tot een gedistribueerde theaterruimte, die zich verspreidt over verschillende steden en waarbij de voorstelling eigenschappen overneemt van de geglobaliseerde markteconomie. Aan de hand van *Call Cutta* (2005) van het Duitse performerscollectief Rimini Protokoll laat ik daarnaast zien dat (nomadisme in) het theater zich manifesteert als een reeks lokale praktijken, waardoor de theaterruimte wordt geproduceerd in het proces zelf, gelijktijdig met het bewegen door de ruimte. Deze praktijken worden vervolgens in verband gebracht met Henri Lefebvres notie van de geleefde ruimte, een begrip waarmee hij de aandacht vestigt op (de complexiteit van) het dagelijks leven, en op ruimtes die betekenisvol worden doordat ze worden gebruikt en beleefd. Via Lefebvre en anderen beargumenteer ik dat het met betrekking tot (dit) theater wél zinvol is om het begrip ‘representatie’ te hanteren.

In het derde hoofdstuk bespreek ik opnieuw een voorstelling van Dries Verhoeven, *Sporenonderzoek* (2005). Via een analyse van de voorstelling laat ik zien dat de theater-

ruimte opgevat kan worden als een *navigatieruimte*, en ‘toeschouwen’ een belichaamde en gesitueerde activiteit is. In dit hoofdstuk staat *cartografie* als ensceneringsstrategie centraal. Ik stel dat *Sporenonderzoek* is opgebouwd uit een aantal cartografische lagen, waardoor ruimte, plaats, beweging en subjectiviteit onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Deze verwevenheid tekent ook het begrip ‘politics of location’, een (feministisch) concept dat kort aan de orde komt, om aan te tonen dat de ontmoeting tussen theater en het nomadische uitnodigt om het nomadische als een gesitueerde praktijk te zien, als een onophoudelijk aftasten en vormgeven van de persoonlijke verhouding tot plaats.

De eerste drie hoofdstukken geven elk op eigen wijze aanleiding om te constateren dat het domein van het kijken, historisch gezien zeer dominant in het theater, in belang afneemt. In plaats daarvan wordt de toeschouwer ook via belichaamde en zintuiglijke ervaringen bij een voorstelling betrokken. Dit komt expliciet aan de orde in hoofdstuk 4, waar ik *The Smile Off Your Face* (2003-heden) van het Belgische gezelschap Ontroerend Goed opvoer als theoretisch object. In dit hoofdstuk bespreek ik de theaterruimte in termen van nabijheid en interioriteit. Daarnaast gebruik ik het begrip *diagram* om een ensceneringsstrategie te beschrijven waarbij de toeschouwer deelneemt in een open proces dat wél is georganiseerd, maar waarvan de uitkomst geenszins vaststaat. Mijn interpretatie van dit begrip wordt in het bijzonder gekleurd door Deleuzes analyse van architecturale diagrammen, gelieerd aan het ‘panopticisme’ van Michel Foucault en het concept van ‘de vouw’ waarmee Deleuze de barok als mentaliteit bestudeert. Ik gebruik het diagram om verschillende tonaliteiten van zintuiglijkheid te bespreken, als ook om te wijzen op de territoriale krachtvelden in dit soort experimentele processen.

Hoofdstuk 5 staat in het teken van (performatieve) architectuur en spel, in relatie tot *The Ruby Town Oracle* (2007-2008) van het Deense collectief Signa. In dit negen dagen durende ‘event’ wordt de grens tussen spel en realiteit, en tussen dramatisch en post-dramatisch theater, op allerlei manieren bevraagd. Ik vat het speelveld hier op als een *rhizomatisch spelbord*, en bespreek de organisatie daarvan met behulp van concepten zoals narratieve architectuur (Jenkins), architecturale diagrammen (Tschumi, Hejduk) en ‘procedural rhetoric’ (Bogost). In dit hoofdstuk introduceer ik het concept *architextures*. Deze samenvoeging van architectuur en textuur wordt gebruikt om de verwevenheid van ruimtes, ruimtelijke perspectieven en geleefde ruimte in kaart te brengen. Tenslotte beschrijf ik hoe zowel (spel)regels als grenzen, en het overschrijden daarvan, de ruggengraat vormen van deze voorstelling én van het concept nomadisch theater.

In de epiloog worden tenslotte een aantal vormen van de- en reterritorialisatie in kaart gebracht, die als het ware uit de resonantie tussen de hoofdstukken opstijgen. Hierbij wordt de notie van de zich verspreidende performance als uitgangspunt genomen. Ten eerste wordt dat idee in stelling gebracht om te beschrijven hoe performance zich nestelt in de neoliberale markteconomie, maar ook aan dat allesoverheersende systeem weet te ontsnappen. Vervolgens wordt het idee van distributie ingezet om te reflecteren op de voor- en nadelen van interdisciplinair onderzoek. Ten derde wordt het concept nomadisch

theater als een instrument voor voorstellingsanalyse geëvalueerd. Afsluitend observeer ik dat het concept zichtbaar maakt hoe theorie zélf het object van uitvoering wordt. Als analytisch instrument toont nomadisch theater aan dat hedendaags theater ten diepste verbonden is met lokale, gesitueerde en belichaamde praktijken. Dit geeft aanleiding om voortdurend de vraag te stellen hoe plaats en ruimte betekenis krijgen, en hoe we ons verhouden tot de plaatsen en ruimtes die ontstaan als gevolg van onze bewegingen.